

NIEUWSBRIEF 134

Een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge, ISSN 1382-1962, oktober 2010

Van het bestuur

De komende editie van de Boekkunstbeurs vindt plaats op 6 en 7 november, over een kleine vier weken. We nodigen alle contribuanten van Drukwerk in de Marge van harte uit zich op te geven voor deelname.

Als u niets hebt aan te bieden op de beurs, bent u natuurlijk ook van harte welkom als bezoeker. Een gratis toegangskaart treft u aan bij deze nieuwsbrief. Verder in de envelop een affiche, net als de toegangskaart gedrukt door Pastei en Boekdrukatelier Het Y. Indien u meer affiches kunt gebruiken, bijvoorbeeld om te verspreiden in uw omgeving, stuur dan een e-mail naar pastei@chello.nl en ze worden u toegezonden.

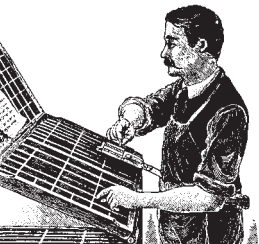
De beurs wordt net als de voorgaande jaren gehouden in de Pieterskerk in Leiden. Ook nu weer is de beurs een gezamenlijke inspanning van Drukwerk in de Marge en de stichting Handboekbinden. De toegangsprijs bedraagt € 5.

De kosten van een standaardtafel van twee meter zijn € 20 per dag, € 40 voor twee dagen. Eén meter of meer dan twee meter huren kan ook. De contant verschuldigde standhuur wordt tijdens de beurs geïnd. Als de standhuur bij een individuele exposant op bezwaren stuit, neem dan contact op met het bestuur.

Aan bezoekers van de beurs wordt een plattegrond en deelnemerslijst uitgereikt. In die lijst worden ook adresgegevens opgenomen: een postadres, en zo mogelijk een telefoonnummer, e-mailadres en/of website. U kunt zelf aangeven welke gegevens u precies opgenomen wilt zien.

Verder willen we graag van u weten of u een voorkeur heeft voor een bepaalde plek in de kerk, of voor een plek in de nabijheid van een andere deelnemer. We proberen zoveel mogelijk rekening te houden met ieders wensen, maar dat kan alleen als we die ook kennen. Geef die ons dus alstublieft door. Ga er niet vanuit dat u automatisch op dezelfde plek terecht komt als voorgaande keren. De indeling is ieder jaar weer een hele puzzel.

Wilt u een tafel in de Pieterskerk reserveren, stuur dan een mailtje naar beurs@drukwerkindemarge.com. Opgave per post kan natuurlijk ook. Daarvoor kunt u terecht bij onze secretaris: Silvia Zwaaneveldt, Gerrit Doustraat 4, 2311 XP Leiden.

Meldt u vóór woensdag 27 oktober aan. Aanmeldingen die na die datum binnenkomen worden wel in behandeling genomen, maar we kunnen niet garanderen dat het dan zal lukken nog een plek te vinden. Deelnemers krijgen in de week voor de beurs de plattegrond en deelnemerslijst toegezonden.

We wensen u bij voorbaat een zeer succesvolle beurs toe!

In memoriam Wim Schroot

Op 16 augustus is Wim Schroot overleden. Wim was contribuant van Drukwerk in de Marge vanaf de begindagen, en een bekende verschijning op de Margemarkten en later de Boekkunstbeurs. De begrafenis heeft op 21 augustus plaatsgevonden. Hieronder enige herinneringen.

In 1972 woonde ik in Amsterdam op een zolderetage. Vanuit het raam achter kon ik aan de overzijde van de binnenplaats 's avonds in een verlicht atelier, een man bezig zien. Wat hij er deed was me niet duidelijk, tot op de dag dat ik drukwerk nodig had. De offsetdrukkerij, geen boekdruk, heette Wim Schroot. Vanaf het eerste contact was er een klik. Wim had toen heel zelfstandig een goed lopend bedrijf. Vooral veel drukwerk voor kunstminnend Amsterdam, o.a. het bewegingstheater BEWTH. Dat ik daar ooit had gesolliciteerd was natuurlijk ook bijzonder.

Pas tien jaar later zou ik mijn eerste boekdrukkers kopen en in 1985 werd ik door Wim uitgenodigd het 10 jarig bestaan van de Stichting Drukwerk in de Marge mee te vieren. En zo is het begonnen. Dat ik ook in 1985 een hoekpandje kon betrekken voor drukkerij met woning, in dezelfde straat, tien huizen van Wim, was ook bijzonder. Zo werden we jaren lang collega's, geen concurrenten. Integendeel. Vaak kwam Wim persoonlijk langs met een klant om uit te leggen dat die eenvoudige klus en kleine oplage best door mij kon worden geklaard. Ik kreeg zelfs van Wim de opdracht briefpapier en enveloppen te drukken voor zijn bedrijf. Vaak ging ik 's morgens bij Wim warmdraaien, een goed begin van de dag. Er was altijd wat te zien, te ontdekken of gewoon wat te vertellen en uiteraard rond 10u30 koffie. Wim had genoeg werk om een drukker tewerk te stellen. Hij deed de babbel en de

voorbereiding, offerte, camerawerk enz. De geweldige kamergrote camera voor opnames en rasterwerk was imposant. Daar stonden we dan samen in het donker met slechts een rode lamp. Ook dat was bijzonder. Theater. En de snijmachine met periscoop, tot op de milimeter nauwkeurig. Pas na jaren mocht ik er zelf op snijden. De machine aanzetten moest in twee fases. En toch gebeurde het dat ik dat fout deed. De hele drukkerij stond in het duister. De persen stonden midden in een opdracht stil. De hoofdstop was eruit en we konden niets meer doen. Enkele uren duurde het voor iemand van de gemeente het kon herstellen. Een flinke strop. Wim vergaf het me. Hij was niet eens boos. Van zijn papiervoorraad kon ik vaak gebruik maken. Ik dacht gratis maar twee jaar later kreeg ik gedetailleerd een rekening gepresenteerd. Ook dat was Wim. In zijn portemonnee zat een klein koperplaatje, een etsje. Daar was hij zuinig op. Alsook op het kleine handrillapparaat waar ook een perforatiekam in kon worden verwisseld. Het schepte een band. Op zekere dag had ik een prachtige opdracht voor het Medisch Comité Nederland-Vietnam, een kalender die in grote oplage in offset moest worden gedrukt. Ik kon iets terug doen. De offerte hebben we samen gemaakt en de lithografie door een bedrijf om de hoek AB Graphic, nu reeds jaren ter ziele. We kunnen ons nu niet meer voorstellen wat een handwerk er aan te pas kwam. Dit alles is door de digitale drukmogelijkheden verdwenen. En Wim was er een meester in. Ik stond vaak te kijken naar het retoucheren en uitstippen van films, een rastertje bijpunten... niets was hem vreemd. En vooral geld besparend. Zelf doen.

Het zal de vele mensen die Wim kenden niet verbazen dat tijdens het werk gedichten werden voorgedragen. Er waren gedichtjes in overvloed en op de meest onlogische momenten werden ze, soms in flarden geresiteerd. Bij de pers, in het café, in de auto: 'Mijn drukker leeft in droeven druk... viel het drukken hem maar wat lichter.'

Alex Barbaix

Mossel­feest in
Philippine. Van links
naar rechts Alex
Barbaix, Harmke
Nijhof-van Kuilenburg
en Wim Schroot

Els Maasson

Ontmoeting

Tijdens de laatste Boekkunstbeurs in Leiden (november 2009) ontmoette ik Alex Barbaix. Met de vraag: ‘Goh, ben je nieuw op de beurs?’ opende Alex het gesprek. ‘Nee, hoor,’ antwoordde ik. ‘Ik ben inmiddels de tel kwijtgeraakt, maar ik sta hier al een aantal keren.’ ‘Publiceer dan eens over jezelf en over je werk in de nieuwsbrief?’ nodigde Alex mij uit. En zo gezegd zo gedaan.

Even voorstellen

Sinds 2004 ben ik lid van Drukwerk in de Marge. En in 2007 vierde ik in Grafiekwinkel Inkt in Den Haag mijn jubileum van 20 jaar kunstenaar en 40 jaar mens. Inmiddels woon en werk ik al 23 jaar in Den Haag, de stad waaraan ik ben blijven plakken nadat ik er in 1992 mijn opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten afrondde. Mijn atelier bevindt zich op de Prinsegracht.

Ondanks dat ik tot schilder ben opgeleid, maak ik voornamelijk linosneden (en voorheen etsen). Ik ben dol op de schijnbaar primitieve en onhandige lijn die ontstaat door de beperking van het materiaal linoleum. De uitgesneden teksten in mijn linoleumplaten zijn daardoor nooit strak en noem ik ‘kreukelletters’. Vanwege de combinatie van tekst en beeld in mijn werk en door de ambachtelijke kant van de grafiek voel ik mij thuis bij Drukwerk in de Marge.

Bovenstaande serie *Encyclopedie* gemaakt in 2009. Formaat: 50 × 50 cm. Techniek: linoleum/aquarel. Titels: (v.l.n.r.) *Knorhaan*, *Het Universum*, *Molsla*.

Ja, alle lettertjes die je op deze prenten ziet, zijn met de hand uitgesneden. Vaak als ik aan het snijden ben, zeg ik tegen mezelf: 'Je bent gek!' 'Ja, dat weet ik', antwoord ik dan, 'maar ik doe het lekker toch!' Herkenbaar?

Dier en tekst

Het thema dier is in mijn prenten nauwelijks meer weg te denken. Ik houd van het dier als beeld en vorm op zich, maar ook als personificatie van wat er in mij leeft, waarnaar ik verlang, waarvan ik houd en de manier waarop ik associeer.

9 van de 26 afbeeldingen gemaakt in de periode 2006–2009 voor het boek: *A van Spin*.
Techniek: linoleum/aquarel. Formaat 20 × 20 cm.

En omdat een ander het veel beter kan zeggen dan ikzelf schrijft Michael van Hoogenhuyze (kunsthistoricus, Leiden) over mijn werk:

‘Afbeeldingen van dieren en planten, meestal voorzien van een tekst of een titel, als toevoeging bij het beeld; zo zien de meeste werken van Els Maasson er uit. Het werk is direct herkenbaar door de persoonlijke beeldtaal. En tegelijkertijd hebben de beelden het universele van het soort oude prentenboeken waar je een leven lang herinneringen aan hebt, nadat je ze als kind voor het eerst hebt gezien.

Te denken valt aan de werken van Hoytema of Samuel Jessurun de Mesquita; totaal ander werk maar ook met die duidelijkheid die maakt dat de beelden in het geheugen gegrift worden.

Werk van Theo van Hoytema en Samuel Jessurun de Mesquita.

Het werk van Els Maasson lijkt uit te gaan van twee essentiële gegevens. We leven in een wereld die vol staat met tekens en betekenissen. En om die wolk van tekens en betekenissen in stand te houden moeten er beelden gemaakt worden, waarvoor gevoel voor ambacht en zorgvuldige keuze van materiaal van essentieel belang zijn. Deze twee uitgangspunten zijn gelaagd en hebben elkaar nodig.

De betekenissen in de wereld ontstaan doordat de natuur vol is van soorten planten en dieren. Die vormen als in een fabelwereld een afspiegeling van andere werelden, van mensen en van begrippen. Els maakt afbeeldingen van die soorten. Het zijn ook steeds portretten van soorten; het zijn bijvoorbeeld geen afbeeldingen van individuele mussen, maar van De Mus in het algemeen. Zo'n afbeelding wordt dan voorzien van een tekst als in een schoolboek die meer of minder voor de hand liggend bij de afbeelding past.

Het lijkt in die zin wel of Els de administrateur is van de Ark van Noach, waarbij ze in een groots project een leesplank samenstelt van alle dieren van de schepping. Die schepping is op zich al een boek van symbolen en betekenissen. En Els laat letterlijk dat boek zien.

Gelijktijdig kiest ze de vrijheid om zelf nieuwe betekenissen en associaties toe te voegen in haar teksten en gedichten aan de beelden. Zo laat ze zien hoe zeer de natuur een orakel is en tegelijkertijd een bron voor eigen fantasie. Beeld en betekenis staan betrekkelijk los van elkaar. Ze doet ons vermoeden dat te allen tijde de teksten bij de beelden veranderd kunnen worden. Zo ontstaat een wolk van beel-

den en betekenissen vol dichtertelijke vrijheid, bizar en toch herkenbaar.

Om deze wolk in stand te houden moeten voortdurend nieuwe beelden en teksten worden geproduceerd. En zo ontstaan stromen van prenten, boeken en series. Het is essentieel dat het belang van de betekenissen uitkomt door de ambachtelijke zorgvuldigheid waarmee de werken tot stand komen.

Het werk van Els lijkt er soms archaisch uit te zien, maar bij nader inzien zit het vol onverwachte en raadselachtige experimenten, ook in de gecompliceerde samenstelling van technieken. Tegelijkertijd lijkt het wel of de werken tot stand zijn gekomen in een soort stijf ritueel: Els maakt eerst het beeld en zingt het vervolgens toe in een gedicht.

En zo worden de werken zeer materiële bewijzen voor het bestaan van een cultuur van nieuwe en oude symbolen die een ieder kan ervaren als die maar open staat voor de schepping, de natuur. Het is een natuur die iedereen om zich heen kan ervaren, van herkenbare bekende dieren en planten. In die zin biedt haar werk een optimistische kijk op de wereld, alledaags en diepzinnig tegelijk.'

Informatie

Els Maasson exposeert in binnen- en buitenland. Meer informatie over haar werk is te vinden op www.elsmaasson.nl.

De Althaea Pers tentoongesteld in de Zeeuwse Bibliotheek

Op initiatief van Ronald Rijkse, de conservator Oud Bezit van de Zeeuwse Bibliotheek (zB), zijn vanaf 1993 regelmatig tentoonstellingen rond margedrukkers georganiseerd in de zB. De lange reeks tentoonstellingen besloot Ronald dit jaar van 2 juli tot 4 september met de tentoonstelling *Dubbelslag*, waarin hij het werk van De Althaea Pers van Jos Swiers toonde.

Het was om verschillende redenen een bijzondere tentoonstelling. Om te beginnen omdat dit de laatste tentoonstelling van Ronald is, aangezien hij eind dit jaar vervroegd met pensioen gaat. Vanaf de jaren tachtig heeft hij enthousiast margedrukwerk verzameld en op dat terrein een indrukwekkende en gevarieerde collectie voor de zB bijeengebracht. Het bleef niet bij collectioneren, ook inspireerde en enthousiasmeerde hij vele margedrukkers. De tentoonstelling van De Althaea Pers vormde een waardig besluit van een dertig jaar lange periode waarin hij op bijzondere wijze een belangrijke rol voor velen op dit gebied speelde.

De Althaea Pers tikkert niet aan de weg in margeland, maar wat Jos Swiers met zijn pers vervaardigt, is in veel opzichten opmerkelijk. Opmerkelijk is bijvoorbeeld zijn techniek: niet typografisch vakwerk met een fraaie trapdegel of proefpers, maar nauwgezet werk met een gewone pc en een simpele printer. Jos is bepaald

geen drukker te noemen, maar je zou hem wel kunnen kwalificeren als een ‘*marge-printer*’. In die zin zit hij in de voorhoede van margedrukkers die met digitale technieken experimenteren.

Opmerkelijk is ook zijn vormgeving. Veel van zijn werk oogt traditioneel, eigenlijk als typografisch drukwerk, pas als je beter kijkt zie je dat het geprint is. Ook opvallend is dat hij zich niet beperkt tot ‘druksels’, maar ook allerlei bric à-brac verwerkt tot een soort drukobjecten rond door hem verkoren gelukkigen.

De tentoonstelling *Dubbelslag* is bij verschijnen van deze nieuwsbrief voorbij. Jammer dat de oplagen van de pers van Jos Swiers zo klein zijn, want over het algemeen overschrijden zijn oplagecijfers de twintig niet. Hij verkoopt zijn werk niet, maar schenkt het in kleine kring aan enkele gelukkigen. Dat maakt zijn werk buiten tentoonstellingen onzichtbaar, maar door recente schenkingen zal het werk van De Althaea Pers vanaf eind dit jaar voortaan te bewonderen zijn in de collecties van zowel Museum Meermanno als van de Zeeuwse Bibliotheek. Ga kijken en bewonderen, want het is meer dan de moeite waard. Meer over Jos en zijn Althaea Pers vindt u hieronder in de openingsspeech voor zijn tentoonstelling.

De perken te buiten gaan...

Openingsspeech, gehouden op 2 juli 2010 bij de tentoonstelling ‘Dubbelslag’

Beste Jos, geachte aanwezigen,

Volgens de uitnodiging moet ik het kort houden, ik zal het proberen. Dat valt niet mee als je, zoals ik, enthousiast bent over Jos’ werk. Bij zorgvuldige beschouwing laten Althaea-uitgaven zich namelijk kennen als reisgidsen die fraaie vergezichten bieden op onbekende werelden die ons omringen. Afzonderlijke uitgaven ga ik hier niet bespreken, in plaats daarvan wil ik met u kijken naar het Althaea-fonds in zijn totaliteit, of anders gezegd: hoe kunnen we deze margedrukker met zijn activiteiten plaatsnemen? Die vraag roept direct twee vragen op. Ten eerste: Werkt Jos in de marge? en ten tweede: Is Jos wel een margedrukker?

Werkt Jos in de marge?

Hoe beoordeel je of iemand als margedrukker ‘in de marge’ werkt? De meest voor de hand liggende maatstaf is *commercialiteit*. Bij de commerciële uitgever gaat het om handel, omzet en winst. Hoe groter de oplage, hoe meer verdiend kan worden. Dat zijn zaken die in de marge niet voorop staan. In de marge is winst niet een primair doel en blijven oplagen meestal beperkt.

Jos verkoopt zijn uitgaven niet, hoewel ik vermoed dat op termijn anderen dat wél zullen doen. Jos gaat niet met zijn uitgaven de markt op en op de jaarlijkse Boekkunstbeurs in Leiden zul je hem niet met een stand aantreffen. Toch vinden zijn druksels hun weg, niet door verkoop, maar door schenking. Bij veel uitgaven beoogt hij één of meer mensen hoogst persoonlijk een groot plezier te doen of gelukkig te maken. Met andere woorden, hij personaliseert zijn uitgaven. Dat klinkt modern en commercieel, maar dat laatste is het bij hem niet. Tegenwoordig dringt men ons in toenemende mate, ongewenst, ‘gepersonaliseerd drukwerk’ op, u weet wel, van dat digitale massadrukwerk dat u met een smakeloos en druk vormgegeven standaardtekst ‘persoonlijk’ met naam en toenaam benadert. Daar is weinig persoonlijks aan, de ontvanger is namelijk een van vele aangeschrevenen en wordt niet benaderd om blij, maar om lichter te maken.

Jos is uniek in zijn gepersonaliseerde onderwerpkeuze waarin het toeval én de beoogde gelukkige(n) in onderlinge samenhang een grote rol spelen. Uit zijn catalogus *Ik ben de perken langs gegaan* blijkt dat.* Ik heb de gepersonaliseerde uitgaven geturfd, dat wil zeggen dat ik geteld heb hoeveel uitgaven van zijn fonds gericht waren op het gelukkig maken van één of meer personen. Van de 102 uitgaven bleken dat er 80 te zijn. Met de overige 22 uitgaven maakte hij in eerste instantie zichzelf blij en daarna anderen. Jos moet een gelukkig mens zijn.

Zijn werk betreft dus overwegend gepersonaliseerd drukwerk, uitsluitend vervaardigd voor betrokkene(n). Dat ‘uitsluitend’ moeten we wel enigszins nuanceren. Jos geeft namelijk ook exemplaren aan een beperkte groep vrienden en bekenden. Hoe groot zijn die oplagen dan? Het blijkt dat van de 102 vermelde uitgaven in genoemde catalogus er 73 een oplage hebben van 20 of minder. Dan te weten dat van die 73 uitgaven meer dan de helft, namelijk 42 uitgaven, een oplage heeft van 10 of minder. Is Jos wel een uitgever? Toch wel, want enkele uitgaven, 17 stuks, tellen 50 of meer exemplaren, met zelfs één ‘industriële uitschieter’ van 125. Het beeld is duidelijk. We kunnen concluderen dat Jos niet commercieel werkt en kleine oplagen vervaardigt. Jos werkt dus duidelijk in de marge.

Is Jos wel een margedrukker?

Tja, wie maakt dat uit? Het ligt voor de hand om dat Jos zelf te vragen. Na lang aandringen van mijn kant wilde hij, zoals hij dat noemt, zich wel ‘afficheren’ als margedrukker. Hij voegde de daad bij het woord en nam als margedrukker deel aan de meest recente inventarisatie binnen de Stichting Drukwerk in de Marge. Nu kun je zelf wel vinden dat je margedrukker bent, maar hoe kijken anderen daar tegen aan?

Daarvoor heb ik maar een bevoegde instantie geraadpleegd. Het meest bevoegd op dit gebied lijkt me Ronald Rijkse, die als conservator ‘Oud Bezit’ van de Zeeuwse Bibliotheek ook de bijzondere collectie beheert van het ‘Nieuw Bezit’ dat ‘margedrukwerk’ heet. Ronald heeft zelfs het initiatief voor deze tentoonstelling van Jos

genomen. Als je zélf aangeeft margedrukker te zijn én als de Zeeuwse Bibliotheek, als nationale hoeder van het werk van Nederlandse margedrukkers, jou als zodanig in de collectie opneemt én als de conservator met jouw werk zelfs een tentoonstelling inricht, dan mogen we betrokkene wel als margedrukker bestempelen. Zo, we hebben nu dus vastgesteld dat Jos een margedrukker is die niet commercieel werkt en kleine oplagen vervaardigt. Tot nu toe gebruikte ik de term *margedrukker*, maar wat is een margedrukker eigenlijk?

Wat is een margedrukker?

De vraag is eenvoudiger gesteld dan beantwoord. Er is geen algemeen aanvaarde definitie. Er is wel een algemeen beeld dat uitgaat van een hobbydrukker die met een trapdegel of proefpers in schuur of slaapkamer literaire uitgaven verzorgt voor een selecte groep geïnteresseerden. Een aantal margedrukkers richt zich echter niet (primair) op literatuur, maar is beeldend bezig en maakt kunst, anderen experimenteren op typografisch gebied of zijn actief met de pers op het gebied van boek- en drukgeschiedenis of juist politiek-maatschappelijk. Tot nu toe hanteer ik op basis van de eerste drie inventarisaties onder margedrukkers een eigen definitie: een marge-drukker is iemand die met historische materialen, niet-commerciële grafische producties uitvoert. Maar klopt die typering nog wel in onze tijd met de werkelijkheid?

Op eerste zicht wel, als je weet dat de (ruim) 175 aan die eerste drie inventarisaties deelnemende margedrukkers met elkaar zo'n 350 oude hoog-, vlak- en diepdrukkerspersen beheren en één moderne offsetpers. Een offsetpers? Hoort die offsetpers wel thuis bij de margedrukkers? Volgens de statuten van de Stichting Drukwerk in de Marge is het doel 'het bevorderen van het drukken, uitgeven en *op andere wijze verzorgen* van geschriften, boekwerken, affiches en andere drukwerken op bibliofoel, grafisch en literair gebied. Het 'op andere wijze verzorgen' laat dus ruimte voor andere technieken dan de trapdegel, zoals bijvoorbeeld offset.

Waaruit bestaat de technische uitrusting van de Althaea Pers? Een personal computer en een laserprinter. Jos is de enige margedrukker die zich met zo'n digitaal machinepark 'afficheert', maar toch noemt hij zijn 'Althaea' een pers, sterker nog, hij voert zelfs een drukkersmerk en verbindt dat aan zijn uitgaven. Bijvoorbeeld aan een schitterend juwelendoosje, met in het deksel een nostalgisch-historische tegel, die volgens het begeleidende schrijven met een 'tegelpers' vervaardigd is. Hebt u ooit een pers gezien die een 'plastisch realistisch doosje' in *tegeldruk* uitvoert? Daarvoor moeten we kennelijk bij Jos zijn, maar dat is toch niet zijn printer?

Voor deze speech heb ik mijn collectie Swiers voorzichtig tevoorschijn gehaald en uitgesteld naast mijn bureau. Als je die collectie zo overziet, dan denk je niet direct aan een margedrukker met een fraai literair fonds, maar eerder aan het achttiende-eeuws rariteitenkabinet van een erudiete landjonker. Als ik de productie van die uitgaven technisch tracht te vertalen, dan schiet ik hopeloos tekort. Jos beschikt kennelijk niet alleen over een tegelpers, maar ook over een perspex-dozenpers, cocktailprikkerpers, zijden tasjespers en nog andere persexoten. Ga het werk van zo'n margedrukker maar eens positioneren tussen de trapdegelaars. Er is meer merkwaardigs aan de hand. Tussen alle bric à-brac zitten ineens heel verfijnde, klassiek getypografeerde uitgaven, die pas bij nadere beschouwing niet met een trapdegel maar met een printer 'gedrukt' blijken te zijn. Daarmee komen we op de kern van het positioneren van Jos' margedrukwerk.

Is printen wel drukken?

Ja, verbijzondert men dan, dat is *digitaal* drukken. Nou ja, wat het digitaal-virtuele met het reëel -analoge *drukken* van doen heeft, is mij niet helemaal duidelijk. Laten we maar zeggen dat het resultaat telt. Jos' resultaten hebben nogal eens de grafisch-klassieke uitstraling van het werk van een 'private press' en we kunnen zijn werk heel goed als drukwerk bestempelen.

Is Jos de enige die het digitale omarmt? Nee, in de meest recente inventarisatie (de vierde) kon men namelijk bij toegepaste technieken 'digitaal' aankruisen. Van de resultaten van deze inventarisatie is nog geen analyse gemaakt, maar ik kan u alvast melden dat van de 129 margedrukkers die dit keer deelnamen, er 29 dat digitale vakje aankruisten. Dus bijna een kwart van die margedrukkers (23%) doet iets met digitale technieken, maar wát is niet verbijzonderd.

Er is een andere mogelijkheid om digitale technieken in margekringen te traceren. Eens in de twee jaar worden de mooiste marge-uitgaven verkozen, een activiteit van de Stichting Laurens Janszoon Coster onder de titel *Mooi Marginaal*. De margedrukker of kleine uitgever mag drie werken indienen uit de productie van de laatste twee jaar en moet daarbij de toegepaste techniek vermelden. Het turven van toegepaste technieken in die catalogi levert een intrigerend beeld op.

Er zijn nu drie catalogi verschenen met in de eerste catalogus 52 werken en in beide andere elk 50 uitgaven, samen dus 152 uitgaven. Van die 152 uitgaven is het *binnenwerk* van 94 uitgaven uitsluitend in hoogdruk uitgevoerd, dus ruim 60%! Van de resterende 58 uitgaven zijn er ook nog eens 32 in combinatie met een andere druktechniek uitgevoerd, zoals zeefdruk, ets, litho e.d., maar ook offset (27×) en printer (15×). Hoogdruk is dus nog dominant (83%), maar het digitale komt wel degelijk op (7%).

Onder die 15 vermelde printertoepassingen trof ik Jos niet aan. Het wordt toch echt tijd dat jij als margedrukker ook aan 'Mooi Marginaal' mee gaat doen, Jos, maar dit terzijde. Dit wetende, kunnen we nu Jos' werk gaan positioneren:

Jos is een margedrukker: hij staat daarin niet alleen
Jos drukt in (hele) kleine oplagen: ook daarin staat hij niet alleen, maar zijn extreem kleine oplagen karakteriseren hem wel
Jos vervaardigt gepersonaliseerd drukwerk: daarin is hij uniek
Jos werkt uitsluitend met pc en printer: ook daarin is hij uniek, maar collega's beginnen nu eveneens pc en printer te ontdekken
Jos heeft een tomeloze productie: wel karakteristiek, maar niet exclusief.

Conclusies

In Darwiniaanse termen is Jos de representant van een uniek, nieuw specimen: de *margeprinter*. Kenmerkend voor deze nieuwe margevorm is dat deze digitaal 'de perken van de traditionele margetechniek aan alle kanten te buiten gaat'. Jos bevindt zich met een enkeling in de digitale kopgroep van het momenteel snel veranderende margebiotoop. Ik vermoed dat, mede dank zij het pionierswerk van Jos, de marge diversiteit door de oprukkende digitale technieken snel zal toenemen en dat de traditionele hoogdruk nog niet meteen zal uitsterven, maar in aandeel wel fors zal verminderen. Ik verwacht dat we op korte termijn een toename van minstens even vreemde margespecimina als de margeprinter kunnen verwelkomen. Ik kijk daar met spanning naar uit.

Het is momenteel wel heel erg warm en het wordt tijd dat we in plaats van luisteren, gaan kijken en ons laten verfrissen. Ik wens u veel plezier met het bewonderen van de printsels en andere curiositeiten van deze unieke margeprinter.

Gerard Post van der Molen

* Jos Swiers, *Ik ben de perken langs gegaan, De Althaea Pers 1997–2007*, Den Haag, De Althaea Pers, 17 augustus 2007

Oproepen en mededelingen

Groeten uit Isfahan

Voor de kathedraal van Isfahan staat in een kleine vijver dit standbeeld; een monnik naast een gestileerde boekdrukkers met een letterstaafje in de hand. Het gaat hier om een Armeense drukker, Kach'atur, die in de zestiende eeuw in New Julfa bij Isfahan, waar een aanzienlijke groep Armeniërs woonde, zijn eigen boekdrukkers bouwde en een drukkerij begon. In 1641 kwam *Harants' vark*, van zijn pers, gedrukt

op zelf vervaardigd papier en met eigengemaakte inkt. Het was voor Perzië de kennismaking met de boekdrukkunst.

Silvia Zwaaneveldt

Korrex handleidingen

Korrex-bezitters, opgelet: dankzij Hans van Eijk van de Bonnefant Pers is op de handleidingen-pagina op de Drukwerk in de Marge-site een flinke hoeveelheid Korrex-documentatiemateriaal toegevoegd. De handleidingen zijn in pdf-formaat te downloaden door op de naam van de handleiding te klikken.

Bent u in het bezit van documentatiemateriaal dat we op de site beschikbaar kunnen maken? We houden ons aanbevolen: redactie@drukwerkindemarge.org

Museumdrukkerij 'Die Haghe'

Museumdrukkerij 'Die Haghe' in Voorburg heeft de financiering van de overname niet rond kunnen krijgen en na verkoop van het pand zijn de kleinere machines en materialen inmiddels voor een groot deel naar andere drukkers en verzamelaars verhuisd in Nederland en België. Dank zij de publiciteit van deze Stichting en een internetveiling van BVA op initiatief van de vereffenaar (er is geen sprake van faillissement) is dit tot nu toe succesvol geweest. Alle moeite is gedaan om verschroting te voorkomen. Tot 10 oktober kan er worden opgeruimd/getransporteerd en zijn overgebleven spullen in overleg beschikbaar voor belangstellenden. Neem

dan contact op per e-mail, de telefoon wordt binnenkort afgesloten. Ik wens alle nieuwe eigenaren veel plezier en succes met hun spellen, voor hulp en advies ben ik ook bereikbaar.

Henk Uijttenhout

Schrift ist ein Abenteuer

In 2005 werd het gebouw waarin de Imprimerie Nationale sinds jaar en dag was gevestigd verkocht – ondanks internationaal protest, ook vanuit Drukwerk in de Marge.

Voordat de inventaris werd ondergebracht in een tijdelijke behuizing, konden Maria Hemmleb en Artur Dieckhoff een korte documentaire maken over de Imprimerie Nationale. De film geeft een overzicht van de productie van loden letter en een indruk van de traditionele druktechnieken die in de Imprimerie Nationale werden gebruikt. De laatste generatie drukkers, zettters en typografen die werkzaam was bij de Imprimerie Nationale komt aan het woord.

De dvd is drietalig (Engels, Frans en Duits), duurt 38 minuten en kost € 15 (exclusief verzendkosten). Hij is te bestellen bij Edition Klaus Raasch, Meldorfer Straße 22, 20251 Hamburg, www.edition-klaus-raasch.de.

Nieuw verschenen

De Buitenkant

‘The work of Stansfield/Hooykaas is a celebration of the movement or flow of life. [...] In fact it is the miracle we experience every day and that we rarely stop and think about.’

Janneke Wesseling (in ‘Revealing the Invisible’)

Elsa Stansfield en Madelon Hooykaas zijn mediakunstenaars van het eerste uur en experimenteerden met de nieuwste technologieën en ontdekkingen op audiovisueel gebied. Hun films, sculpturen en installaties gaan over ruimte en tijd: de cyclus van de seizoenen, de getijden en natuurlijke elementen zoals radiogolven en magnetische velden. In bijna al hun werk verwijzen zij expliciet naar de aarde en de natuur. Volgens het kunstenaarsduo staat technologie of wetenschap niet haaks op de natuur of op de kunst; maar zijn er deel van.

In *Revealing the Invisible* kijken internationale auteurs in elf beschouwingen naar het werk van Stansfield/Hooykaas. Hun oeuvre bestaat uit ruim 150 werken en kent vele lagen die de toeschouwer nieuwsgierig maken. Kunsthistorici, wetenschappers, schrijvers en filosofen belichten de kunstwerken van Stansfield/Hooykaas vanuit verschillende en onverwachte invalshoeken. Dat maakt 'Revealing the Invisible' tot een uniek boek en een zintuiglijke ontdekkingsreis. In MuseumgoudA en in De KetelFactory in Schiedam is tot en met 31 oktober onder dezelfde titel een tentoonstelling te zien van het werk van Stansfield/Hooykaas.

Revealing the Invisible. The Art of Stansfield/Hooykaas from Different Perspectives
€ 39,50, 17 × 25 cm, Engelstalig, 336 pagina's, rijk geïllustreerd, linnen band, incl. dvd, ISBN 978 94 90913 03 8 Ontwerp: Hansje van Halem

Bucheliuspers

Op een winderige dag ergens in de achttiende eeuw (laaghangende wolkengevaarten, koude regenvlagen) rept Dingeman Marijnizoon de Weert, een ambitieus herbergier die een eigen bierbrouwerij begonnen was, zich op zijn trouwe klepper over de modderige zandwegen van het onherbergzame westelijk Brabant van Sprundel naar de Hoevense Beemden bij Oudenbosch – toch al gauw drie Hollandse mijlen – op zoek naar zeker perenboompje. Wat voerde de jonge ondernemer zo ver de woestenij in? Vanwaar die uitdrukking van woede, gemengd met vrees op zijn gelaat? En waartoe greep hij telkens weer in zijn zadeltas om te controleren of dat briefomslag er nog in zat?

Lezer! Wij gissen slechts.

In de zomer van 2009 werd een onderzoeker in het Nationaal Archief in Den Haag gewezen op het bestaan van het *groene bakje*, waarin zich verwijzingen bevinden naar niet te catalogiseren archiefstukken, en een daarvan was het als 'Brandbrief' aangeduide velletje papier, waarin een roversbende een brouwer dreigt zijn bedoening in brand te steken, tenzij hij de somma van *twalfrisdalders* voor hen klaar legt. Onder dat perenboompje. 1781 stond erbij. Verder was er niets bekend, maar enig gegoogel leidde al snel tot Dingeman en zijn succesvolle onderneming op de Visenberg bij Etten-Leur.

De afloop is onbekend. Heeft Dingeman betaald? Zijn brouwerij brandde af, maar dat was al in 1757. Hij zelf leefde nog tot 1809 (en stierf welgesteld), dus het lot van zijn collega-brouwer van twee eeuwen later is hij ontlopen.

De Bucheliuspers, verontrust over de toenemende georganiseerde misdaad, in het bijzonder wat betreft fraude, afpersing en liquidaties, liet deze kwestie grondig uitzoeken en brengt verslag uit in haar jongste uitgave, verzorgd door Thijs van Nimwegen, met een facsimile van de beruchte dreigbrief, een passend citaat uit Friedrich Schillers *Die Räuber*, in goud en zwart gedrukt en voorzien van vele boosaardige vleermuisjes bij wijze van macabere ornamentiek.

Die te buijte komt bij de nacht die sulle wij niet sparen. Laat het een waarschuwing zijn.

Anoniem: *Brandbrief/een achttiende-eeuws gevalletje afpersing*, 2010. Gezet uit de Lute-tia, met facsimile als frontispice. 40 exx., 16 pag., 25 × 16,5 cm, gebonden in zwart linnen, € 20

Bucheliuspers, Oude Kamp 14, 3512 KH Utrecht, e-mail buchell@dds.nl.

Lies Verdenius

Kai-awase Symbolon

Wat is de overeenkomst tussen Plato en een Japans schelpenspel?

Een overeenkomst niet zozeer; wel een vergelijking:

In het verhaal over Eros in de rede van Aristophanes uit ‘Symposium’ van Plato wordt de oermens, die doormidden gesneden wordt, vergeleken met een door-gesneden kweeper. Deze twee helften hebben een sterke aantrekkingskracht tot elkaar en vormen samen één geheel: de liefde tussen twee mensen. De kweeper staat symbool voor deze bijpassende helften, in het Oudgrieks *symbolon*.

Dit is één van 9 verhalen met het begrip *symbolon* als thema.

Alle verhalen gaan over het samenkomen van twee helften, of het nu om een steen, een munt, een schelp, een botje, een amandel, een scherf of een kweeper gaat. Zij staan symbool voor de liefde, een vriendschap, een zakelijke afspraak en een spel.

In het Japanse schelpenspel Kai-awase moeten twee schelphelften bij elkaar gezocht worden. Het spel, dat uit de 10e Eeuw stamt, werd gespeeld door vrouwen uit aristocratische kringen.

De binnenzijden van de schelp waren beschilderd met voorstellingen, die bij één verhaal of gedicht hoorden. Het spel bevatte oorspronkelijk 360 paren schelpen, waarvan de helft – *jigai* – in de vorm van een waaier op de grond gelegd werd. Uit

een doos met de andere helften – *dashigai* – moest één gepakt worden en de bijpassende helft gezocht worden.

Het spel stond symbool voor een goed huwelijk vanwege het bij elkaar passen van de twee schelp-helften en werd daarom vaak als huwelijksgeschenk gegeven.

Deze thematiek vormt het uitgangspunt voor mijn nieuwe uitgave ‘Kai-awase Symbolon’. Het boekje bevat vier fragmenten van teksten uit de Griekse Oudheid van Lucius, Plato,

Herodotus en Euripides, één fragment van een verhaal van prins Genji en vier verhalen van mijzelf.

Het uit de Oudheid stammende begrip *symbolon* kent vele betekenissen en komt in diverse contexten in deze teksten voor.

Deze bibliofiele uitgave is als volgt uitgevoerd: Het binnenwerk is gedrukt op kozo papier in steendruk (lithografie) en boekdruk. Het omslagpapier is bedrukt in steendruk en het boekje heeft een Japanse binding.

De oplage bestaat uit 18 exemplaren en 12 luxe exemplaren, die gevat zijn in een 6-kantige doos met een bescheiden schelpenspel. In de doos met schelpen zit een klein vouwboekje met de spelregels. Het boekje kost € 250 en de luxe uitgave € 500

De eerste presentatie van ‘Kai-awase Symbolon’ zal plaatsvinden in Galerie de Stoker, Witte de Withstraat 124, 1057 ZH Amsterdam tijdens de Open Ateliers de Baarsjes, op zaterdag 9 en zondag 10 oktober van 12.00–18.00 uur.

Mathieu de Bakker – graecus – zal zaterdag 9 oktober om 16.00 uur een praatje houden over de zgn. gastvriendschappen uit de Griekse Oudheid. Hij hielp mij aan de diverse teksten, waar het begrip *symbolon* in voorkomt.

‘Kai-awase Symbolon’ zal ook te zien zijn in de vitrines van de Bibliotheek Bergen tijdens de Kunst10daagse en op de Boekkunstbeurs in de Pieterskerk in Leiden op 6 en 7 november 2010.

Voor contact en meer informatie: Lies Verdenius, Bilderdijkkade 21A-4 1053 vB Amsterdam, telefoon (020) 6830255. e-mail l.verdenius@zonnet.nl. Zie ook www.liesverdenius.nl

Uitgeverij 69

- Ester Naomi Perquin, *Een jaar aan de grens*. Haar eerste bibliofiele uitgave, in 74 gesigndeerde exemplaren, waarvan xii op Hahnemühle Bugra. Een luxe exemplaar vraagt € 39,50, de overige 62 € 29,50.
- Leo Vroman, *Mijn stamboom*. Uitgave in 33 gesigndeerde exemplaren, in lood gedrukt op Cartiera magnani pescia. € 39,50.

Uitgeverij 69, Hoge Larenseweg 45, 1221 AK Hilversum, uitgeverij69@gmail.com, www.uitgeverij69.nl

Triona Pers

Deze zomer zijn twee boekjes door Triona Pers vervaardigd:

– Rink Nauta: *Struisvogelveren*. Tien gedichten over de natuur, gezet uit de Garmond. 16 pagina's. Oplage: 75 exx. € 10,00.

– O. Weggemans: *De handelsreiziger*. 16 pagina's. Oplage 100 exx. € 4,50.

'Ik weet niet of je het een ingeving zou kunnen noemen, maar op een ochtend werd ik wakker met het besluit mijn baan op te zeggen. (...) Ik werd handelsreiziger.' Voor het zetsel van dit verhaal werden verschillende soorten loden letters en een type biljetletter gebruikt.

Voor Cees Duine Uitgever produceerde ik de dichtbundel *Wak*. Oplage: 250 genummerde en gesigndeerde exemplaren op A4-formaat. € 20,00.

Deze bundel, geschreven door Lomme van der Veer met collages van Wiegen den Uyl, is tot stand gekomen in intensieve samenwerking tussen dichter en beeldend kunstenaar. Gedichten en collages zijn in dit proces onlosmakelijk met elkaar verweven.

U bent hartelijk welkom op zondagmiddag 10 oktober 2010 van 14 tot 17 uur in Galerie Duine-Rhee, Molenweg 36/hoek Kloostersteeg, te Giethoorn. Om 14.30 uur is de presentatie door de schrijver A. L. Sniijders. *Wak* kan uiteraard ook per mail besteld worden.

Van Sniijders verschijnt op 10 oktober het boekje *Broer*, een kort verhaal. De tekst is geprint, het omslag met de hand gedrukt. 16 pagina's. Oplage 100 exx. € 4,50.

Bestellen kan via mail@zolderman.nl, of bij Triona Pers, Havenstraat 2, 9973 PL Houwerzijl. Bij verzending worden portokosten berekend.

Jozef Moetwillig

25ste uitgave: *Aardse Zekerheden* – Simon Vinkenoog

Deze bibliofiele uitgave *Aardse zekerheden* is een hommage aan dichter-performer Simon Vinkenoog en verschijnt bij zijn 1ste sterfdag.

Aardse zekerheden bevat 15 liefdesgedichten van Simon Vinkenoog voor Edith Ringnalda. Ze werden kort na hun kennismaking in 1987 geschreven en raakten ondergesneeuwd bij een uitgeverij zodat ze niet terechtkwamen in *Vinkenoog Verzameld. Gedichten 1948–2008*.

Eenentachtig exemplaren zijn gezet uit de Baskerville corpus 24, romein en gedrukt op Zerkall-Bütten Werkdruk Edelweiss 145 g/qm. Deze versie, een luxe-editie, formaat 400×570×16 mm, is genummerd van i tot en met x en van 11 tot en met 81.

De niet eerder gepubliceerde tekeningen zijn van beeldend kunstenaar en vriend van Simon, Bert De Keyser: twee portretten in zeefdruk en een (naakt in rood krijt) door de kunstenaar getekende en genummerde litho gedrukt door atelier Rudolf Broulim.

Typo en zeefdruk zijn respectievelijk van Jos Brabants en Patrick Braemscheute. Het boekwerk telt 40 bladzijden. Het foedraal is van zwart hardbord, B.V. Moorman Karton te Weesp, met titel in zwart zeefdruk.

De realisatie is enkel mogelijk dankzij de minzame hulp van Edith Ringnalda en de steun en medewerking van Jan Van Herreweghe en Simons literair agent Joep Bremmers. Initiatiefnemer en margedrukker Jos Brabants tekent voor coverontwerp en totaalconcept van het boekwerk.

Aardse zekerheden is de 25ste editie van zijn private pers Jozef Moetwillig te Gent.

Deze bibliofiele uitgave kost € 260 (bij voorintekening en betaling vooraf is de prijs € 210). Intekenen kan via post@boekdruk.be of bij Jos Brabants, E. Maeyensstr. 18, Gent, 9040 België, 0473 66 17 26

Het boekwerk wordt gepresenteerd op de Boekkunstbeurs op 6 en 7 november. Daar zal op een van beide dagen ook Edith Ringnalda aanwezig zijn.

Marlies Louwes

Joseph Roth – Die Spieldose

Joseph Roth publiceerde in de Neue Berliner Zeitung in 1920 *Die Spieldose*, een kleine prozatekst vanaf de toen ook al lawaaiige Potsdamer Platz in Berlijn. Marlies Louwes drukte deze tekst opnieuw en vroeg aan Friederike Linssen om daar een litho bij te maken. Friederike heeft een atelier in Berlijn en maakte het ontwerp voor haar litho midden op de zo veranderde maar nog steeds lawaaiige Potsdamer Platz. Het boekje – twee plano's, tekst gezet uit de Romulus en met de originele litho, genaaid in een omslag van Fabriano Artístico – is te koop voor € 40.

Jean Tardieu – III Meneer Meneer aan zee

Monsieur Monsieur aux bains de mer, het derde gedicht uit de cyclus *Monsieur Monsieur*, werd in de vertaling van Rein Bloem voor het eerst gepubliceerd in *De Revisor* 5/1976. In 2010 werd dit gedicht door Marlies Louwes opnieuw gezet uit de Gill en door haar geïllustreerd, gedrukt en gebonden in een oplage van twintig exemplaren. Het boekje is te koop voor € 35.

Bestellingen via M.E.Louwes@hetnet.nl, of per post: Grevingaheerd 144, 9737 ST Groningen

Agenda

Tentoonstelling in galerie Sopit

Affiches zijn een passie van de Amsterdamse journalist en beeldend kunstenaar Frans van Lier (1935). Drie vormen van die hartstocht zijn van 12 september tot en met 31 oktober 2010 te zien in galerie Sopit te Castricum.

Culturele affiches

Zo toont de galerie ten eerste een greep uit de collectie culturele affiches die Van Lier verzamelde: plakкатen voor theater en musea van merendeels eigentijdse ontwerpers, zoals Jan Bons, Anthon Beeke, Dick Elffers, Gielijn Escher, Frits van Hartingsveldt, Lex Reitsma en anderen. Men herkent in de selectie een zekere Nederlandse ‘afficheschool’, die zich kenmerkt door heldere kleuren, grafische wel-sprekendheid en een krachtige picturale fantasie, soms uitbundig (Van Hartingsveldt, zie www.sopit.nl), soms fijnzinnig (Bons, Escher). Van deze affiches op A0- en A1-formaat (resp. 80 × 120 cm 60 × 80 cm) en van een grote hoeveelheid andere, waaronder Duitse, Poolse en Franse, zijn vele bij galerie Sopit te koop. Het gehele jaar is er in de galerie een collectie aanwezig.

Boba

Een andere fascinatie van Van Lier is de aanblik van openbare plakplaatsen waar affiches geheel of gedeeltelijk door passanten van de muur of schutting werden afgescheurd. De scheurende en schennende handen bleken ook scheppende te zijn: het blindelings afscheuren bleek immers boeiende abstracties te hebben voortgebracht met fragmenten van menselijke gezichten in fascinerende entou-rages van kleur en vorm als expressionistische creaties van de straat. De gehavende, verscheurde gezichten die ooit een wervende boodschap hadden ondersteund, gingen nu in hun desolate papieren landschap opnieuw een confrontatie met de passant aan met een nieuwe boodschap, een memento van vergankelijkheid.

Op een van de foto’s die Van Lier er van maakte tegen het einde van de vorige eeuw, en die evenzo in galerie Sopit worden getoond, bleef van de naam Rabobank slechts het residu ‘boba’ achter. Daaraan ontleende Van Lier de naam voor zijn hele serie.

Recollages

Tenslotte herschiep Van Lier zelf uit afficheflarden scheurtableaus als nieuwe beeldende expressie. De flarden (decollages) zijn ge-hercomponeer-d tot autonome tableaus (recollages) op linnen in diverse formaten, die ook tot de expositie beho-ren. Met gepaste eerbied zij hier het woord van Picasso in herinnering gebracht: ‘Creatie is een daad van destructie’. Soms blijkt de achterkant van een losgescheurd stuk met zijn kleurdoorschijnningen en lijmresten expressiever dan de voorzijde.

Waar vele lagen affiches over elkaar heen geplakt zijn geweest ontstaan spectaculaire scheur-reliëfs. Aldus wijst het materiaal zelf de weg naar de uiteenlopende resultaten: soms stil en tonalistisch, soms rumoerig als de reclame zelfe.

Maar van die reclame-oorsprong verwijderd zich juist de liefhebber van decollages want die, zo zegt de Franse kunstenaar Jacques Villeglé, ‘ruilt de wereld van de conventionele realiteit en de tirannie van reclame en propaganda voor het poëtische domein van de droom en de verbeelding.’

Frans van Lier is journalist, schrijver en beeldend kunstenaar en was mede-oprichter en enkele jaren voorzitter van het Affichemuseum te Hoorn.

Tentoonstelling 12 september tot en met 31 oktober 2010, open op zondag van 13.00 tot 17.00 uur en op afspraak

Anna Paulownastraat 22, 1901 BV Castricum, 0651285404, www.sopit.nl

Dichters van Het Laatste Oordeel

Zondagmiddagmatinee in Museum De Lakenhal in Leiden met o.a. Gerrit Komrij, Ilja Leonard Pfeijffer en Hagar Peeters

Op zondag 31 oktober treden in de museumzaal van De Lakenhal tien Nederlandse dichters op met een gedicht dat speciaal geschreven is over Het Laatste Oordeel van Lucas van Leyden. De gedichten verschijnen tevens in een exclusieve, bibliofiele uitgave.

Saskia de Jong, Frank Koenegracht, Gerrit Komrij, Hagar Peeters, Ilja Leonard Pfeijffer, Alfred Schaffer, K. Schippers, Rob Schouten, Mustafa Stitou en Anne Vegter lieten zich op verzoek van De Lakenhal inspireren door het wereldberoemde Renaissance schilderij uit 1527. Zij dragen de gedichten op zondagmiddag voor in nabijheid van het meesterwerk van Lucas van Leyden. Voor dit exclusieve zondagmiddagmatinee ‘Dichters van het Laatste Oordeel’ in Museum De Lakenhal zijn slechts vijftig kaarten beschikbaar.

De tien gedichten worden gebundeld in een bibliofiele uitgave die gezet en gedrukt wordt door De Baaierd/Silvia Zwaaneveldt, in een oplage van 100 genummerde exemplaren.

Het Laatste Oordeel van Lucas van Leyden is het meest geliefde werk van Museum De Lakenhal onder museumbezoekers. Op 20 maart 2011 opent een grote tentoonstelling over Lucas van Leyden en de Renaissance.

De hel van Lucas van Leyden is tevens inspiratiebron geweest voor ‘Het Laatste Oordeel van Leiden’ dat de avond ervoor plaatsvindt in de Leidse Stadsschouwburg. Huub van der Lubbe, Gerrit Komrij en Ilja Leonard Pfeijffer brengen een inktzwarte, melancholieke en spectaculaire theatervoorstelling met poëzie, proza en muziek. Een dodelijk avondje uit!

Zowel de zaterdagavond als de zondagmiddag zijn naar een idee van Onno Blom.

Zaterdag 30 oktober: *Een dodelijk avondje uit*, Stadsschouwburg Leiden. Aanvang 20.15 uur, entree € 18

Zondag 31 oktober: *Dichters van het Laatste Oordeel*, Museum De Lakenhal. Aanvang: 14.00 uur, entree € 35, inclusief bibliotheek uitgave en entree museum.

Voor meer informatie en kaartverkoop: www.stadspodia.nl en www.lakenhal.nl

Honderd jaar private press in Nederland, 1910–2010

Tentoonstelling, lezingen en masterclasses in Museum Meermanno/Huis van het boek

Tentoonstelling

Van 20 november 2010 t/m 20 februari 2011 organiseren de Koninklijke Bibliotheek en Museum Meermanno | Huis van het boek de tentoonstelling ‘Het ideale boek’.

De tentoonstelling geeft voor het eerst een overzicht van de honderdjarige Nederlandse private press-beweging. Mensen die – strevend naar Het Ideale Boek – thuis boeken maken in kleine oplagen, op bijzonder papier, vaak met een speciaal gemaakt lettertype en mooi verzorgd. Dit overzicht varieert van het idealisme van de pioniers, J. C. Bloem, J. Greshoff, P. N. van Eyck en J. F. van Royen, naar de enthousiaste en pragmatische drukkers die tegenwoordig in de marge van het boekenvak opereren. Het overzicht gaat van op een handpers gedrukte boeken, via rijmprenten en bijzondere oorlogsdrukken (denk aan H. N. Werkman) naar de hedendaagse digitaal gemaakte boeken. Deze veelzijdige tentoonstelling laat het allemaal zien met unieke documenten – foto’s, schetsen, brieven, beeld- en geluidsfragmenten – en met prachtige boeken die in de hand genomen kunnen worden door de bezoeker.

De tentoonstelling eindigt met een staalkaart van ‘Mooi marginaal’, hedendaags bijzonder drukwerk.

Activiteiten

Bij de tentoonstelling worden een lezing van Gerrit Komrij, masterclasses en een serie andere activiteiten georganiseerd. Zie hiervoor: www.meermanno.nl.

Publicatie en website

Bij de tentoonstelling verschijnt een rijk geïllustreerd boek: Paul van Capelleveen en Clemens de Wolf (red.), *Het ideale boek. Honderd jaar private press in Nederland, 1910–2010*, Uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 248 pp., 240 ill., € 34,95.

Het boek verschijnt ook in een Engelse editie.

Een speciale website met honderden afbeeldingen is vanaf 19 november 2010 te raadplegen via: www.kb.nl/privatepress.

Museum Meermanno | Huis van het boek, Prinsessegracht 30, 2514 AP Den Haag,
070 346 27 00, www.meermanno.nl

COLOFON

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge.

Voorzitter: Bubb Kuyper, bubbkuyper@netaffairs.nl

Secretaris: Silvia Zwaaneveldt, Gerrit Doustraat 4, 2311 XP Leiden,
silvia@drukwerkkindemarge.org

Penningmeester: Frans den Breejen, Korte Vleerstraat 8, 2513 VM Den Haag,
frans@drukwerkkindemarge.org

Overige bestuursleden: Alex Barbaix, Roosje Keijser, Sander Pinkse

Nieuwe contribuanten/adreswijzigingen graag doorgeven aan de secretaris.

Nieuwsbrieven verschijnen 4 maal per jaar, begin januari, april, juli en oktober.
Kopij voor de nieuwsbrief dient uiterlijk halverwege de voorafgaande maand binnen te zijn.

Bijdragen liefst per e-mail naar nieuwsbrief@drukwerkkindemarge.org, of per post naar Nieuwsbrief Stichting Drukwerk in de Marge, Herengracht 51, 1015 BC Amsterdam.

Redactie nieuwsbrief: Alex Barbaix, Sander Pinkse